

ÍRÁSOS DOKUMENTUMOK EGY MEZŐVÁROS TÁNCKULTÚRÁJÁRÓL

FELFÖLDI LÁSZLÓ

(Makó, József Attila Múzeum)

Makó mezőváros törzslakosságát alkotó parasztság tánc kultúrájának körvonalait a multat megvilágító szóbeli emlékezésekből, a város történetéről és múlt századi állapotáról szóló történeti munkák utalásaiból, valamint szűkszavú levéltári adatokból¹ tudjuk felvázolni.

E dolgozatban ezek közül csak a táncéletre és a táncos szokásokra vonatkozó írásos dokumentumokkal fogunk foglalkozni.

A parasztság táncéletéről szóló legjellemzőbb dokumentumok a közbiztonságot és az erkölcsi rendet szabályozó rendeletek, határozatok, valamint e rendeletek megsértéséről vezetett jegyzőkönyvek és tanuvallomások.

Álljon itt elsőként Szentgyörgyi Mihálynak, a csanádi püspök uradalmi tisztartójának az 1780-as évekből való parancsa, amelyben szigorúan meghagyja, hogy midőn vasárnaponként és „*megülő ünnepeken*” a római katolikus hívek délelőtt vagy délután istentiszteletet tartanak, „*semminemű legkisebb muzsikálás vagy más botránkozató dombérozás*” délután 4 óráig a kocsmákban ne legyen. Máskülönben „*mind a kocsmárosok, mind a muzsikusok, nem különben a városnak előljárói... érdemes büntetésüket az ő módjával el fogják venni.*”²

A „Csavargó gonosztevők megbaboláztatásáról” szóló közbiztonsági tervezet 1806-ból szintén rendelkezik e kérdéssel. Pontosan meghatározták a takarodó idejét. Télen 9, nyáron 10 órakor mind három eklézsia tornyában a legnagyobb haranggal jelt adtak. Harangozás után senkinek sem volt szabad az utcán lámpás nélkül járni és a kocsmákban tartózkodni. „A bált adó vendégfogadás egy esküdtbírárt vegyen magához, aki szolgálival együtt a multság végéig jelen van,” hogy „a mulatókat az illendőség határai között tartsa, a garázdákat zabolázza...”³

A községi bírák és nótáriusok részére 1825-ben összeállított szabályrendelet-gyűjtemény egy része is részletesen szól a közrend és közerkölcs szabályozásáról.

„Innep és vasárnapokon minden Házi Gazda, hozzá és házához tartozandókkal együtt a szolgálai, Kézi és más egyéb dologtól, úgy mesterségének folytatásától magát híven megtartóztassa és ki ki a maga Religiója Szerént az Isteni Szolgáltatokon, Sz. Mise áldozaton, Prédikáción és Keresztényi Tanításai illendő ájtatósággal megjelenni igyekezzen és tartozzon, és azt helyes akadály nélkül elmulatni, vagy éppen megvetni, vagy az Isteni Szolgálat ideje alatt a Korcsmákban mértéktelen étellel, itallal és más rendetlen avagy illetlen cselekedetivel magát mulatni, avagy lármákat, perpatvarságot és veszekedést indítani és támasztani ne merészeljen...”

¹ Az itt bemutatott iratok a Makói Városi Levéltárból származnak. (Továbbiakban: MVL)

² Eperjessy K., Írások a régi Makóról. Makó é. n. [1928] 14.

³ Eperjessy K., i. m. 34.

„Azon Innep és Vasárnapokon a Komédiák délutáni 7 óra előtt, a vadállatoknak viaskodásával teendő játék pedig délutáni 4 óra előtt el ne kezdődjenek, a muzsika szó pedig délutáni 3 óra előtt tiltatik, úgy hasonlóképpen a Korcsmákon, Pálinka és Serházakban a henylőknek lármás összejövetelek a városokon délutáni 4 óra előtt, azokon kívül pedig 3 óra előtt meg ne engedtesen...”

„Úgy hasonlóképpen Innep és Vasárnapokon a délutáni Isteni Szolgálat utáni némely helyeken tartani szokott Kótyavetyék, melyek szinte úgy, valamint a mulatságok és Tánccok a hív népet az ájzatosságtól elvonni Szokták, tiltva lésznek.”⁴

Az idézett rendeletek idején Makó a csanádi püspök birtokában lévő város volt, de parasztságának földhasználatára nem a Mária Terézia-féle urbárium jogi feltételei érvényesültek, hanem azok a szerződések, amelyeket a város a földesúrral kötött. Az anyagi szolgáltatások szempontjából ezek sem biztosítottak jobb helyzetet, mint az urbárium, de a városnak aránylag széles önkormányzatot biztosítottak a belső igazgatásra és jogszolgáltatásra. A lakosság száma 1774-ben 9306, 1839-ben már 20 644.⁵ „Többnyire földművelők um. Szántóvetők és Kertészek, vagynak néhány méhészek is, kik néha szép hasznot vesznek, mesteremberek is vagynak nagyszámmal”⁶ — írja Szirbik Miklós a város első történetírója 1835-ben. A lakosság többsége a református (kb. 50 %) vagy katolikus (30 %) vallást követte. Az utóbbiak között sok volt a görög katolikus, akiket „oroszkoknak” neveztek. Rajtuk kívül zsidók és evangélikusok is laktak a városban.

Szirbik Miklós a makaiak múlt század eleji szokásairól így ír: „...említést érdemelnek még a névnap, keresztelők, sertés ölés kori barátságos vendégeskedések, a halotti torok, mellyek kivált az Oroszknál vagynak nagy divatban, a házassági lakodalmazások, mellyek ha szinte már ma nem olyan nagy pazérlással is, mint hajdan, de csakugyan sok szükségtelen költséggel ejtetnek meg.”⁷

Az egyre növekvő város közbiztonsága és közerkölcse valószínűleg sok problémát okozott a város elöljáróságának. Erre utalnak a megbüntetettek jegyzőkönyvében sorakozó bejegyzések. Az 1835. március 7-i bejegyzés így szól: „Kivilágosodván önkényes vallomásokból, hogy Rátz István Muzsikus, aki a Tilos böjti napokon a kortsmába Czimbalommal muzsikálni bátorkodott, Czirok Ágnes szabad Személy pedig tánczolván botránkozást okozván, annál fogva ezen merész tselekedetéért mind a ketten, 12 pálcával az első, 12 korbáccsal pedig a másik megfenyítettik.”⁸

Egy másik irat szerint 1855-ben Makra Imre R. Cath. Alesperes bepanaszolja Bróda Amália korcsmárosnőt a szolgabírónál, hogy a böjtben korcsmájában „zene tartatott.” Bróda Amáliát szigorúan megdorgálják, s a szolgabíró a város elöljáróit a következőképp utasítja:

„Makó város elöljáróinak pedig meghagyatik mikép minden kortsmárost, úgy helybéli zenészeket is maguk eleibe idézvéen és kortsmárosoknak kortsmáltatási jogok elvesztése mellett a zenészeknek pedig 5 pftnyi büntetés terhe alatt meghagyják, hogy böjten át kortsmákban zene mulatságot tartani ne merészeljenek.”⁹

Az irat hátoldalán 25 aláírás, a makai korcsmárosok nevei olvashatók. Hogy a kocsmákban a zenét kik szolgáltatták, arról egy 1838-ból való cigányösszeírás¹⁰

⁴ Szabályrendelet a községi bírák és nótáriusok részére. MVL tanácsülési jegyzőkönyv 22/1825

⁵ Forrás: *Reizner J.*, Makó város története. Szeged, 1892. 83.

⁶ Makó városának közönséges és abban foglalt reformata ekléziájának különös leírása *Szirbik Miklós* prédikátor által 1835—36. eszt. Makó, 1926. Csanádvarmegyei Könyvtár 4. 37.

⁷ *Szirbik M.*, i. m. 40.

⁸ MVL Megbüntetettek jegyzőkönyve 1832—52.

⁹ MVL Tanácsülési jegyzőkönyv 1597/1855.

¹⁰ MVL Tanácsülési jegyzőkönyv 45/1838.

tanúskodik. E szerint Makón a 35 cigány családfő közül 17 volt muzsikus, a gyermekei között pedig 7 foglalkozott muzsikálással.

Polner Lajos szolgabíró 1859-ből származó utasítása is érdekes adalékul szolgál Makó táncéletéhez.

„A közerkölcsiség e városban, különösen a nőnemnél annyira romlásnak indult, hogy ünnep és vasárnapokon a fiatal lányok a helyett, hogy az isteni tiszteletet látogatnák, a közkocsmákba csapatosan gyülekeznek sok rossz, botrányos multság végett is. — A szülék és a gazdák, sőt az egész közönségre ez csak káros következtetés, mert az erkölcsiséget és a szemérmert egészen alá ássa, a vallástalanságot előmozdítja. — Ezen tekintetnél fogva, de rendőri szempontból is kényteleníttem a város tanácsot arra elutasítani, hogy a legelső vasárnapon valamennyi templomok előtt tegye közhírré, — miszerint a nőnemnek, a leányoknak korcsmába való menete és multság tiltatik — s amely leány ezen tilalom ellenére is ott található, az a városi cselédség vagy a Cs. Kir. Csendőrség által be fog kísértetni a városházához, a honnét másnapra az illető szülőkhöz, rokonokhoz vagy szolgálatot adókhöz el fognak kísértetni.”¹¹

Az 1860-as években kezdődik a város életében az a küzdelem, amit Makó egy mai kutatója „kaláka-háborúság”-nak nevezett¹², s amely küzdelem a város papjai, előljárói és közlakói között egészen a század végéig tartott. A „kaláka-háborúság” elindítóinak a különböző felekezetű makai lelkipásztorokat tekinthetjük, akik 1863-ban ezzel a kérelemmel fordultak a városi tanácshoz:

„Tekintetes Városi Tanács!

Hogy mily magas fokra hágott városunkban a legközelebbi években az erkölcselenség az úgynevezett kalákázás miatt, az köztudomású dolog. Az azt gyakorló ifjak, hajadonok szint úgy az érdemes közlakosok gyermekei, mind a cselédek, a mellett, hogy a napi keresményüket ezen tivornya fészkekbe hordják, még azonfelül a gyönyör, élvezet minél inkább használása céljából a cselédek gazdáik, a fiak pedig szüleik vagyona tolvajlás útján csonkítgatása által igyekeznek pénzt szerezni.

Valamint az egyházi, úgy a polgári hatóságoknak, kik az emberiség java felett őrködni kellő hivatásuknál fogva felelősek az ily vétségek elharapodása meggátolásának elhanyagolásáért, mind Isten, mind a polgári törvények, mind az utókor ítélőszéke előtt — erkölcsi kötelességükben áll ennek megszüntetésére a hatalmokban álló eszközöket felhasználni.

Ha nem is említjük azon — valójában bünfészkeknek nevezhető helyeken — elkövetetni szokott bujálkodásokat, már csak ezen elmondott okok is elegendők arra, hogy egyházi előljáráságunkat ezen visszaélések megszüntetésére irányzott lépések tételére indítsák.

Tisztelettel felkérjük annak okáért a Tekintetes Városi Tanácsot, miszerint az úgynevezett Kalákák megszüntetését eszközölni sziveskedjék.

Kelt Makó, április 7. 1863.

Teljes tisztelettel lévén
a tekintetes Városi Tanácsnak

Az egyházi előljáráóság
nevében:

Juhász Antal mk. lelkész Papp József mk. gondnok Nagy István gondnok Szöllősi Antal mk. lelkész Kusz János mk. presbíter¹³

¹¹ MVL Tanácsülési jegyzőkönyv 2376/1859.

¹² Tóth F., Kaláka-háborúság Makón. Csongrád Megyei Hírlap 1973. február 8.

Érdekes részleteket tudunk meg a főszolgabíró 1966-ban írott élevelében, amelyben meglehetősen nyers hangon oktatja ki a város előljáróit a kalákák ügyében:

„Makó város érdemes Előljáróságának!

Az érdemes Előljáróság fű. 1725 számú ide terjesztett jelentésében, hogy a városban eláradt Isten káromlás, vétkes elfajultság, s féktelenségek megzabolázását eszközölni lehessen, kéri az ily gyűlhelyeken tartani szokott kalákák betiltását, és erre azon észrevételt teszi, hogy szomorúan tapasztalta, hogy némely ily kihágásul szolgáló kaláka tartó helyiségek birtokossai ebbeli gyakorlatra, a főszolgabíróságtól engedélyt nyertek. Annak előre bocsátása mellett, hogy a városi Előljáróság teendő jelentésében az ügy tökéletes mivoltáról köteles meggyőződést szerezni, mielőtt ide jelentést tenni, egy-szersmind a jelentésnek a kitételnek a valóságok megegyező előadására utasítatik, ami az ügyet illeti, arra hogy egyik vagy másik helyt kicsapongások, vétkes kihágások s dorbézolások történnek, erre soha senki engedélyt nem adhat, nem is adott, s ha valamely helyt kihágás történik, arra van felhíva a városi biztos cselédjeivel, hogy felügyeljen, a vétkeseket azonnal szétoszlassa, vagy nagyobb esetben megfenyítés végett az Előljáróságnál bejelentse, erre felügyelni kötelesség, s ezt pontosan megtartani szükséges.

A mi illeti az engedélyt, történtek esetek, hogy egyik vagy másik kortsmáros bál, vagy délutáni, muzsika melletti mulatságra engedélyt kapott, de arra mindég reá volt írva, hogy felügyeleti rendszabályok megtartása végett tartozik az engedélyt bemutatni a városi Előljáróságnál. Most úgy tudom, hogy egyedül a Három almához címzett kortsmának van ily engedélye. Az ily mulatsági engedélyek pedig kiadattanak, hogy a nép, mely egész héten dolgozik, egy nap vigadjon is, mindenkor értetek az illető korlátok között. Ha tehát ily helyt kihágás történik, a kicsapongók megfenyítendők, de az általában a muzsikát eltiltani nem lehet. Mindezek folytán meghagyatik, hogy alá rendelt biztosra s cselédjei által a városi Előljárósága szükséges felügyeletet gyakorolja, hogy kihágások esetén az illetők megfenyítés végett elő állíttassanak, s a nyilvános helyeken a megengedett muzsika melletti mulatságok elfajultság és különösen késő éji időkig terjedő dorbézolásokra ne terjedjenek, hanem annak idejében lezáratván, a nép a csend feltartására s illő viseletre szoríttasson. Félre eső vagy zug helyeken, s különösen bejelentés nélkül pedig lármas dorbézoló összejöveleteket létre jönni ne engedjen.

Kelt Makón június 30-án 866. Hofbauer Sándor s. k. főszolgabíró¹⁴

A kalákákat az idők folyamán többször betiltották, majd újra engedélyezték, de a tilalom ellenére tovább élt, népszerűsége csak nőtt. Végül az ügy a lelkipásztorok újabb kérelmére a város közgyűlése elé került. Az 1873 január elején tartott közgyűlésen a kérdés hangos vitát váltott ki. A Makón megjelenő *Maros* című hírlap két számában is foglalkozik a vitával, Az első egy szerkesztőségi cikk, amelyben ez olvasható:

„Most már az a kérdés, vajon a kalákák oly természetűek e, melyek a közerkölcsiség veszélyeztetésére szolgálnak?

Ha visszatérünk eredetére, azt oly szelíd, oly jótékony természetűnek találjuk a fiatalságra nézve, hogy azt oly alakban szükségnek kellene elismernünk, de ma már, mint látjuk, régi jellegéből annyira ki van forgatva, hogy többé eredetére rá sem ismerhetünk és a fiatalságnak szórakozó, ismeretség szerző és a szülők felügyelete alatti társas összejöveletek ama szokása dobozódás, erkölcstelenség és legvadabb kihágássá fajult.

Mig e mulatságok világos nappal, a nyilvánosság előtt tartatnak, nem sok kifogásunk volna ellene — habár így sem törünk lándzsát mellette — és így is csak szigorú rendőri felügyelet mellett lenne megengedhető. Ennek — t. i. a rendőri felügyeletnek szüksége egy pillanatig sem lehet kérdés tárgya, ha meggondoljuk, hogy a szórakozás e neme épp azok által vétetik igénybe mindkét nem részéről, akik mind a szellemi, mind az erkölcsi kvalifikációnak oly alacsony fokán állnak, hogy a különben is sikamlós körülmény nagyon könnyen elbukást von maga után, és oly állapotba sodor, midőn a megbánás már késő. Tehát így is csak szigorú rendőri felügyelet alatt, ellenőrködés mellett tartanánk megengedhetőnek.

De ha a nappali mulatságot nem tartjuk is annyira a közerkölcsiség megbántásának, annál határozottabban pálcát törünk azon erkölcs mētelyező dínom-dánom fölött, mely azt rendesen követni

¹³ MVL Tanácsülési jegyzőkönyv 699/1863.

¹⁴ MVL 1142/1866.

szokta, és egyenesen abból kifolyó, annak folytatása, értjük az esti kalákát. Ez egyik a másiknak testvére. Ha az egyiknek a közerkölcsiségre elvitázhatalanul káros következményeit megszüntetni akarjuk, szükségkép az elsón kell kezdeni.”¹⁵

A másik cikk amely a kalákák mellett szól egy liberális gondolkodásmódú makói orvos, dr. Urbanics Mihály tollából származik. Ő így ír:

„A „Maros” múlt számában hosszas értekezés íratott a kalákákról. Hyen volt a közgyűlésen felolvasott s a lelkipásztorok által aláírt kérvény is. „Közbotrány, közerkölcstelenség, szívet, lelket rontó dobzodás stb.” De hogy miből áll az a közbotrány, stb., stb. azt sem a kérvény, sem a Maros nem adja elő.

A vasárnapi tisztességes táncmulatság meg van engedve, azt sem törvény, sem Makó város szabályrendelete nem tiltja. A kapitányi jelentésben semmi tiszteletlen mulatság, kihágás, sem a járásbíró-ságnál, sem a törvénytől elő nem fordult. A vasárnapi táncmulatságokban a fiatalság művelődik, polgárosodik, a szabadságos katonák vezényszóval rendet tartanak, a besorozandók izmai rugékonnyak, tagjaik hajlékonyak lesznek, s ellenségeink legyőzésére nekem nem kellenek tyúk Miskák, tehát szó sem lehet a táncmulatság betiltásáról, még az a törvény és illem korlátai közt forog, ez egyenes megtámadása volna az egyéni szabadságnak. Nekünk szabad bálban, kaszinóban, Polgárkörben, kávéházban stb., stb. mulatni, s a nép egy részének ne lenne szabad vasárnap délután estig táncolni, ez még a debreceni kalendáriumban sincs megírva.”¹⁶

A nagy zajt, hangos szóváltást kiváltott közgyűlés eredményeként az éjjeli táncvigalmakat beszüntették s a nappaliakat a város négy pontján az akkori bujáki, Aradi utcai, a Szt. László téri és a Kapitány ház környéki városrészekben „kifogástalan magaviseletű egyének” házában engedélyezték. A kaláka-háborúság végén a pontot a közgyűlés által 1887-ben jóváhagyott szabályrendelet jelentette, amely kissé megkétszerezte végérvényesen szabályozni akarta a kalákák rendjét (1-2. kép).

SZABÁLYRENDELET.

az üzletszerű táncvigalmakról (kalákákról.)

1. §.

Ahhoz, hogy valamely helyiségben vagy telken táncvigalmak és ugynevezett „kalákák” üzletszerűleg tartassanak, a városi kapitánynak — a szomszédok meghallgatása után kiadandó engedélyre szükséges. Az ily táncvigalmakra használt helyiségek és telkek nyilvános helyeknek tekintendők és az azokon rendezendő minden táncvigalom előlegesen szabályszerűen a rendőrkapitánynál bejelentendő. Táncmulatságok s kalákák tartása főterek, templomok s iskolák közelében általában nem engedélyezhetők.

2. §.

A kapitány az engedélyt a helyiségre, vagy felekre nézve továbbra, mint egy évre, nem adhatja meg. Ezen idő letelte után az engedély megújítható.

3. §.

Farsangot kivéve a nyilvános táncvigalmak október 1-től április 1-ig való időben csak délutáni 6 óráig — ellenben április 1-től október 1-ig esti 7 óráig tarthatók. Nagyobb idejű táncvigalmak nem engedélyezhetők.

4. §.

Farsang idején a nyilvános táncvigalmak éjjel után 2 óráig tarthatók, az utáni folytatásra a rendőrkapitány különös engedélyre szükséges.

X.

5. §.

A nyilvános táncvigalmait tartó egyén felelős az iránt, hogy erkölcstelenségre, botrányos magaviseletre alkalom ne adassék. A menyiben ez iránti kötelezettségét megszegi, az engedély a rendőrkapitány által azonnal elvonandó. Ezen elvonás ellen csak bírtonkon kívül lehet felelőzni.

6. §.

Ezen szabályrendelet ellen vétők a rendőrkapitány által a város szegényalap javára fordítandó 1 frutól 20 frtig terjedhető pénzbüntetéssel, behajthatatlansága esetében 6 drátról 2 napig terjedhető elzárással, ismétlés vagy súlyosabb becsapítás alá tartozó körülmények között mindkét büntetés-nem együttes alkalmazásával fognak büntetettelni.

7. §.

Kihágások elbírálásánál első fokban a város rendőrkapitánya, vagy a városi tanács által a részben megbízott városi tisztviselő, — második fokban a vármegye alispánja, — harmadik fokban pedig a magy. kir. belügyminiszterium bíralkodnak.

8. §.

Ezen szabályrendelet hatálya kiterjed azon helyiségekre és telkekre is, a hol eddig üzletszerűen táncvigalmak, kalákák tartottak.

Elfogadott Makó város képviselőtársaság 1887-ik évi augusztus hó 22-én folytatásig tartott rendkívüli közgyűlésén.

Bakos Ferencz s. k. Major Miklós s. k.
főjegyző. polgármester.

(11.)

1—2. Szabályrendelet üzletszerű táncvigalmakról (Kalákákról.) Makón 1893.

¹⁵ A kalákák. Maors IV. évf. 4. szám 1873. jan. 26.

¹⁶ Urbanics M., A kalákák. Maros IV. évf. 4. szám 1873. február 1.

Ebben a majd félévszázadig tartó harcban két ízlésvilág: a polgárság és a parasztság alsó rétegének ízlése csapott össze, s győzött az első, amely sok értékes és ugyanannyi kétes értékű elemével háttérbe szorította s kihalásra ítélte az utóbbit. Ezeknek a változásoknak a gyökereit a 19. század közepi nagy társadalmi változásokban kell keresnünk.

A 19. század közepétől kezdve a Makón élt írogató emberek visszaemlékezéseiben, történeti, földrajzi és statisztikai szempontú leírásokban és folyóiratokban több táncra és táncalkalmakra vonatkozó megjegyzés van.

Igen értékes adatnak számít Kassai Vidornak, a múlt század egyik híres színészének szemléletes verbunk-leírása. Kassai nyolc éves gyermekként élte végig a 48-as szabadságharc feszültséggel teli napjait Makón. Erről visszaemlékezéseiben így ír: „Ni-ni! — micsoda csoport közeleg amott, muzsikaszóval az utca közepén? — Velük ifjak, öregek, különösen pedig sok gyerek (mert hiszen ezek vannak most itthon többen), iskola sincs. A sok asszony nép pedig, ki az ablakhoz, ki a kapu elé, ki meg az alacsony kerítés fölött bámul kíváncsian. — Mi történik hát ott? — Érdemes lesz megnézni, de érdemes ám. — Szökjünk oda, még ha otthon kikapnánk is. Különben nem kell messze fáradni, mert a sarkon nem fordulnak a mellékutcába, hanem erre tartanak. Húzza a cigány, hol a Klapka-, hol a Perczel-, hol a Rákóczi indulót, vagy éppen Marseillaise-t,... A csoportból messze kihallani, amint a rigmust kiáltják:

Gyere pajtás katonának,
Jobb dolgod lesz, mint apádnak,
Se nem kaszálsz, se nem kapálsz,
Csak a német után sétálsz. Éljen a haza!

Elöl egy délceg huszár díszben, alkalmasint a legjobb táncos a huszárok között, amiért aztán nagyon megbecsülik. Járja a magyar szólót (magán tánc), még pedig tüzesen, ügyesen könnyed figurákkal, — Gyönyörűség azt látni, kivált mikor az egyik lábát fölemeli, kissé meghajol s negédesen mosolyogva föl fricskázza a sarkantyús csizma orrát, — ki bírna már ennek ellentállni?! Ez a verbungos huszár, akinek ezért, alkalmasint a lénungon (napi zsold) kívül egyéb jutalom is kijár. Mögötte a verbungos őrmester, a káplár s még néhány víg huszár izeg-mozog. — Ezek körül még több gatyás pór és iparos öltözetű legény, az egyiknek fején már csákó is van, a másiknak meg vállain van a katonai dolmány; akinek pedig már egyikből se jutott, az csak úgy bokrétásan kurjongat, kezében borosüveggel. — Ezek már mind fölcsapott újoncok. Asztalt, meg széket is hoztak magukkal, mikor aztán olyan alkalmas téres helyet érnek, leteszik az asztalt, mellé a széket, erre ül a verbungos őrmester; a többi járja tovább, hívogatva a legényeket:

Csapj föl pajtás katonának,
A szabadság huszárjának.
Négy esztendő nem a világ,
Éljen a magyar szabadság. Éljen a haza!

Amelyik legény egyszer az őrmester markába csapott, az már honvéd lett, sőt talán bizonyos összeget is kapott. Miután pedig a jó példa követőkre talál, hát egyik pajtás példáját követte a másik. Ilyen volt a verbung!¹⁷

¹⁷ Kassai Vidor emlékezései. Budapest, é. n. (1940). 25. sajtó alá rendezte *Kozocsa S.*

Adatok híján kissé elszigetelten áll Makó táncéletében T. J. által zongorára írt „Makói csárdás.” A Szabó Ervin könyvtár (ahol a kotta eredetijét őrzik) adatai szerint az 1850-es évekből származik, s így mint a múlt századi makói tánczene egyik dokumentumát, érdemesnek tartjuk e dolgozatban közölni (3-4. kép). A „Makói csárdás” a gazdag múlt századi csárdás-irodalom egy viszonylag régies, a népzenehez közelálló darabja. Első dallama az egyik legkorábbi — újstílusra utaló — történeti dallam változata (Prussiasnak királya... Kodály Zoltán.: Magyar népzene. 1960, 40-41.), a másik dallam pedig a „Nem vagyok én senkinek sem adósa...” kezdetű szöveggel elterjedt régies népdal, mely Kodály feldolgozásából Kállai kettős néven ismert, és a 18. századtól kezdve sokféle feljegyzésben megtalálható.

3. Az 1850-es évekből származó „Makói csárdás” kottájának címlapja

Ifj. Palugyay Imre „Békés-Csanád, Csongrád és Hont vármegyék leírása” című 1855-ben Pesten kiadott könyvében a makói és a Makó környéki magyarok mulatsági táncáról így ír: „Tánczok közül a magyaroknál először a *lassú magyar szabadon*, vagy összelelkezve, utána valamivel *sebesebb*, végre a *legnagyobb lejtésű csárdás* (kiemelés tőlem F. L.) következik. Ez utóbbit az egymást szorosan összefűző párok szenvedélyesen lejtik, s a kályha körül helyet foglalt barna zenészekhez intézett „három a táncz”, „hogya is volt csak”, „hol hagytad el?” kiáltások között, egymás után gyakran ismételtetik, míg végképp ki nem fáradnak.”¹⁸

Az e cikkben bemutatott kotta és ifj. Palugyay Imre táncleírása a nemesi és polgári körökben ható nemzeti tánc-kultusz hiteles dokumentumai.

Bármennyire is romantikus hangvételűek és részletekben szegények, mégis pontos emlékei Makó tánc kultúrájának ifj. Palugyay disznótorról és lakodalomról írt feljegyzései említett könyvének „Népjellem és Népszokások” című fejezetében:

„A népszokások közül a magyar természeténél azonos vendégszeretettel fogva legelső helyen kell felemlítenünk az ún. disznó-torokat, melyek téli hónapokban Makón és az egész környéken nagy divatban vannak. A házigazda, midőn sertést öl, összehívja rokonait, ismerőseit és nagyszerű estebédet rendez, melyek főalkatrésze a sertéshúsból készült mindennemű eledel; az étkezést legtöbbször

¹⁸ ifj. Palugyay I., Békés-Csanád, Csongrád és Hont vármegyék leírása. Pest, 1855. 80.

MAKÓI CSÁRDÁS.

Andante.

ZONGORA.

Poco Allegretto.

Allegro.

FARKAS.

ritard.

4. A „Makói csárdás” kottája.

tánc követi, mely ősmagyar zene mellett csaknem reggelig tart.”¹⁹ „A lakodalmak szinte nagy ünnepélyességgel s lehető legnagyobb nyilvánossággal és fényűzéssel tartatnak. A mint a bor kiforr, egész a nagyböjti napokig egymást érik a mennyegzők,

¹⁹ *iff. Palugay I., i. m. 79.*

mikoron az összes násznép ünnepélyes menetet tart a szentegyházba, és — miként a nép mondani szokta — „az új párt a hitre kíséri”. Ilyen menetek alkalmával a czigány banda rendesen elől megy s indulót játszik; a férfiak bor kulacsokkal elől — a nők hátul mennek, az ismerősebb csapszékeknél megállnak, egyet kettőt táncolnak s kulacsukat kiürítvén újra megtöltik, s ismét tovább mennek. A szentegyházbani összeesketés után következik az ebéd, közönségesen este — a vőlegény házánál. A vőfél hozza fel az étkeket különféle szerencse kívánatok s bohocz versek elmondása mellett. Ebéd után táncz következik be, s miután a vendégek jól kimulaták magukat, a vőfél előhossa a mennyasszonyt, a nyoszolyaleányok a vőlegényt, és az új pár az ún. mennyasszonyi tánczot járja el. A mennyasszornak ezután valamennyi jelenlevő férfikkal, a vőlegénynek pedig valamennyi nővel kell tánczolnia; a násznagyok előtt egy edény áll, mellybe mindaz ki csak a vőlegénnyel vagy a mennyasszonnal tánczolt, bizonyos pénzösszeget vet; — a mennyasszonyi táncz után a násznagy ezen összegyűlt pénzt nyilvánosan felolvassa, és az új párnak átadja „nésztek fiaim! — úgymond— ez az első keresményetek, mit együtt szereztetek, jövőre is így áldjon meg az Isten” sat. Ezután ismét táncz, melly reggelig tart, s néha másnap is; — a mennyasszony rokonainál pedig, kik „kálátos”-oknak neveztetnek, az eskető után egy hétre ismételtetik.”²⁰

E két utóbbi leírás a paraszti társadalom hagyományokba ágyazott táncalkalmainak beszédes dokumentuma.

Makó paraszti társadalma, amely a század közepén még ösztönösen élt sajátos kultúrájával, a század második felében lezajlott társadalmi és gazdasági változások hatására szembetűnően megváltozott. A nagy-gazda réteg s a hagyományos rétege egyre inkább a polgári ízlés szerint rendezi be életét és polgári szerepre vágyik. Egyesületekbe, egyletekbe tömörülnek, polgári mintára rendezik bálaikat s tánczmesterekhez járnak. A tanyákon és a város peremén élő kisparasztok és napszámások viszont továbbra is a hagyományos paraszti kultúra elemeivel élnek, de már csak fogyasztói és nem újratertői e kultúrának. Ők biakban, citorabálban tánczolnak, s habár megtanulják a divatos társasági táncokat, mégis a csárdás táncrendjük fő eleme. Erdei Ferenc így ír e változásokról „A makói parasztság társadalomrajza” című munkájában 1934-ben:

„Óriási jelentőségű ez a tény, ha meggondoljuk, hogy egy szűkebb alapú, primitívvebb de sokszínű és értékes kultúra elpusztulásáról van itt szó és az utánzás révén egy győzelmes civilizáció terjeszti ki egyelőre kétes értékű uralmát a régi romjain. A tények, amelyek ezt az egységes utánzást mutatják, a mai parasztvárosok és falvak legkiválóbb színeivel ékeskednek. Ruházat, butor, ház, beszéd és művészetek mind, több kevesebb fenntartással, vagy anélkül városi polgári példákat követnek, Van azonban az utánzásnak egy más irányú, nem kisebb fontosságú jelentése. Nemcsak a ténybeli társadalmi különbségek kiegyenlítését, illetve csökkentését jelenti, hanem jelenti, vagy legalább is bejelenti a fokozati rangbeli különbségek kikezdését. Az utánzás ebben az értelemben egy társadalmi felismerésnek, megértésnek a kifejezése: nincsen akkora különbség paraszt és nem paraszt közt, hogy mindkét részről ugyanazt ne lehetne csinálni, ugyanazt a társadalmi szerepet be ne lehetne tölteni...”²¹

Makó első újságja, az 1870 óta megjelenő „Maros” báli beszámolóí, apró hírei hasznos forrásként szolgálnak a város múlt század végi táncéletének megismeréséhez.

²⁰ *ifj. Palugyay I.*, i. m. 79.

²¹ *Erdei F.*, A makói parasztság társadalomrajza. Csanádvármegyei könyvtár 26. Makó. 1934. 37.

A kaszinó, a Polgárkör, a tűzoltók, különféle iparosok, postások, a munkás önképző-kör báljairól szóló beszámolók mellett többször olvashatunk a parasztság különböző rétegeit tömörítő egyletek báljairól is. A nagygazdákat összefogó Gazdasági Egylet báljára így hívogatnak a Maros 1889. január 8-iki számában: „a Gazdasági Egyesület bálja ma este tartatik. E bál lesz idén találkozója a makói polgárság színe javának, azoknak, akik családjaikkal nem szoktak kocsmai bálakban megjelenni s csak tisztességes helyeken találják fel magukat. Azért a multság előre láthatólag sikeresnek ígérkezik.”²²

Pár nappal később a báli beszámolóban ezt olvashatjuk: „A Gazdasági Egylet bálja kitűnően sikerült úgy szellemileg, mint anyagilag. A gazdák szép leányai nagy számban jelentek meg. A táncok, nemcsak a csárdás, de a tour-tánczok szabályosan és jó kedvvel lejtettek.”²³

E báli beszámolókból emlegetett tour-tánczok, füzértánc, a 20-40 párral táncolt négyesek táncmesterek tevékenységéről árulkodnak. A leghíresebb makói táncmester Schwartz Miksa, aki eredetileg cipész mester volt, az 1880-as évektől kezdve majdnem 50 éven keresztül tanított tánciskolájában, a régi Gróf Vay utcai házában. Az újság hirdéseiből és táncvigalmi engedélyek iktatókönyvéből tudjuk, hogy rövid ideig Makón tanított még 1870-ben Spatz Vilmos, 1895-ben Molnár József, 1906-ban Alföldi Gyula táncmester. Az 1920-as évektől a táncmesterek száma egyre szaporodik a városban, s a környező falvakban is megindulnak a tánciskolák a Makóról kirajzó táncitanítók tevékenysége nyomán. Az 1890-es évektől a tanyasi iskolák épületeiben is tartottak nyilvános táncvigalmakat. Ezekről szintén a táncvigalmak engedélyek iktatókönyvéből szerezhettünk tudomást. A szűkebb ismeretségi vagy baráti körben tartott citorabálakról, *citorabálakokról* azonban csak ritkán maradt fenn irat a városi levéltárban, hiszen nem volt rendőrségi engedélyhez kötve.

A citorabálakokról szóló ritka iratok közül itt egyet mutatunk be 1925-ből:

„Kádár János (Türr u.) és Kis Lajos állami elemi iskolai igazgató (Bajza utcai iskola) tudomásomra hozták, hogy a makói „Honvéd” és „Cigánybéc” városrészekben vasárnaponként du. 3 órától másnap reggel 2-3 óráig az ún. „biakokban” ún. citorabálakat tartanak. Ezen bálak résztvevői 15-19 éves fiúk és 13-16 éves leányok minden szülői felügyelet nélkül. A jelenlévők belépődíjakat nem fizetnek, ennél fogva ezek a bálak látszólag nem nyilvánosak, hanem magán- vagy családi multságok jellegét viselik, s mint ilyenek, rendőri engedélyhez nincsenek, s a rendőri ellenőrzés könnyen kikerülnek. A fiatalság ezeken a multságokon titokban szeszestalt fogyaszt, lerészegszik, erkölcstelen magaviseletet tanúsít, trágár beszédeket folytat, huzárd kártyajátékokkal, vad, szilaj táncokkal szórakozik, veszekszik, összeverekszik, amikor is a legények bicskákat, késeket rántanak és egymást megsebesítik.

Ezen citorabálak — ha bent a báli helyiségben nem is, de kint a helyiség udvarán — titkos kéjelgési alkalmak is, egyszóval melegágyai a közerkölcsökkel ellenkező sok veszedelmes szociális, közegészségügyi, nemzetgazdasági, sőt mi több, honvédelmi és kulturális bajnak, visszafejlődésnek, mert a fiatalság megszokja a könnyelmű, léha, egészségre káros, erkölcsökre veszélyes, züllött életmódot, szolgálatba állni nem akar, mert ott hiányzik neki a meghitt s a hozzá hasonló fajsúlyú és társaság, az iskolában elalszik — egy része ugyanis a mulatóknak még iskolaköteles. Elszomorító dolog, hogy a fiatalság a szülők tudtával és beleegyezésével ilyen feslett életet él. Különösen az Ágyú u. 19. számú házban, a Kmetty utcában özv. Kovács Istváné sz. Kovács Julianna házában és a Honvéd utcában Cs. Nagy Istvánné házában tartják leggyakrabban ezeket a multságokat.

²² Maros 1889. január 8. „Újdonságok” című rovat.

²³ Maros 1889. január 17. „Újdonságok” című rovat

Felkérem a M. Kir. Államrendőr kapitányságot, szíveskedjék a citorabálákat figyelemmel kíséreni, s a rendőr járőröket, őrszemeket és különösen a detektíveket utasítani, hogy ezeket a bálákat különösen ellenőrizték és azokban razziákat tartsanak, mert ezen városrészek jobb érzésű lakossága maga is kellemetlennek és szégyenletesnek tartja a biakokban lévő állapotokat. Kérem végül a rendőrkapitányságot, hogy az ellenőrzést már a legközelebbi vasárnapon szíveskedjék megkezdeni.

Makón, 1925. I. 24.

Dr. Vásárhelyi Miklós árvaszéki elnök.”²⁴

Az itt bemutatott írásos emlékekből nagy vonalakban már kibontakozik Makó tánc kultúrájának múlt századi állapota. A ma élő makaiak szóbeli emlékezései s a további levéltári kutatás azonban még sok új ismerettel szolgálnak e mezőváros sokrétű tánc kultúrájáról.²⁵

SCHRIFTLICHE DOKUMENTE ÜBER DIE TANZKULTUR EINES MARKTFLECKENS

von

László Felföldi

Sowohl in historischer als auch tanzfolkloristischer Hinsicht ist die Erforschung des Tanzlebens im allgemeinen der Marktflecken der Ungarischen Tiefebene ein ziemlich vernachlässigtes Gebiet, obwohl die Untersuchung dessen im Rahmen der allgemeinen Kulturhistorie sehr wichtig ist.

Die Abhandlung beabsichtigt auf Grund archivarisches Quellenmaterials aber auch durch Berichte literarischer Quellen und zeitgenössischer Zeitungen über das Tanzleben in Makó des vorigen Jahrhunderts ein Bild zu geben.

Die aufgeführten Angaben erklären, wie sich die traditionelle Tanzkultur der Stadt zu Beginn des 19. Jahrhunderts umgestaltete und sich bis zum Ende des Jahrhunderts bei dem Bauerntum nach Vermögensunterschieden sogar polarisiert habe. Um die Jahrhundertwende veranstalteten die vermögenden Schichten des Bauerntums ihre Tanzgelegenheiten nach bürgerlichen Mustern, sie tanzten Tour-Tänze, während die ärmeren Schichten aber weiter nach den herkömmlichen Formen in „Zitora-biak“ Tschardasch tanzten. Die Schriften über die „Kalaka-Streiterei“ (kaláka-háborúság) sind im Aufsatz der Aufmerksamkeit wert, indem sie über den fasst ein halbes Jahrhundert dauernden Streit zwischen dem traditionellen und dem bürgerlichen Geschmack in Verbindung mit den Tanzgelegenheiten berichten.

²⁴ MVL Polgármesteri Hivatal iratai 1411/1925.

²⁵ Fontos feladatnak tartanám a további kutatás számára a századforduló óta a különböző paraszti táncalkalmakon divatozó táncok (ideértve a tánciskolában tanult táncokat is) hangos filmen való megőrkítését.